

**FRANSIZ DILINDƏ ONOMATOPIYALAR VƏ ONLARIN FORMALAŞMASI,
TƏSNİFATI VƏ İŞLƏNMƏ ÇALARLARINA DAIR**

Xülasə

Təqdim olunan məqalə Fransız dilinin ən maraqlı sahələrindən biri olan lüğətə həsr edilmişdir. Müxtəlif dil baxımdan onomatopiya və səs təqlidi sözlər ifadə edilir. Tədqiqatın meydana gəlməsinin kökləri artıq onomatopiyada uzun müddətli təkamül yolu keçmişdir ki, bu da ibtidai insanların cəmiyyəti ilə əlaqələndirilir. İnsan sözündən geniş şəkildə istifadə edilən onomatopiya mənbəyi ilə bağlı fərziyyənin linqvistik alim F. tərəfindən artıq unudulmuşdur. Dilçilikdə dil özündə və ətrafında mövcud olan canlı və cansız obyektlərin varlığını və dilin səslərini ifadə etmək yollarını tapdı. "Fransız dilində Onomatopiyalar və onların formalaşması, təsnifatı " adlı məqaləsində biz müxtəlif tədqiqatçılar və Fransanın yeni Dictionnaire des onomatopées (Pierre Enckell və Pierre Rézeau 2003) əsasında onomatopiyaların təsnifatını təqdim etdik. Məqaləmizdə onomatopiyanın nida və məcazi sözlər kimi istifadə olunması ilə bağlı nəzəri fikirləri təhlil etdik. Göründüyü kimi səs təqlidi sözlər həm ümumi, həm də xüsusi dilçilikdə geniş miqyasda tədqiqat cəlb edilmişdir. Biz təqdim etdiyimiz bu məqalədə müxtəlif dilçilərin araşdırmalarındakı oxşar və fərqli xüsusiyyətləri ümumiləşdirməyə çalışmışıq. Eyni zamanda səs təqlidi sözlərinin müqayisəli – tipoloji aspektdən araşdırılması məqamını daha çox diqqət mərkəzində tutmuş. Fransız dilçiliyində onomatopiyaların öyrənilməsi ilə əlaqədar kifayət qədər araşdırmalar mövcuddur. Fransız dilçiləri bu mövzunu həm ümumi dilçilik, həm də xüsusi dilçilik aspektindən araşdırmışlar. Onomatopiyalar insanların linqvistik kommunikasiya potensiallarının ilk jest dili ilə nümayiş edilməsidir. Bəzən onomatopiyaların yaranması spontan yəni ani şəkildə, digərləri isə uyğun formada yəni improvizə edilərək yaradılır. onomatopiyaların daha bir qismi kontekstual və epizodik olaraq qalır. Onomatopiyaların linqvistik araşdırılması daha çox onların fonetik əhəmiyyəti səbəbindən yenilənmişdir. Hər hansı bir onomatopiyanın qəbul edilməsi onun fonetik sistemdəki konfigurasiyası (zahiri görünüş) və birdə onun regionlara uyğun istifadə funksiyası ilə qəbul edilir. Onomatopiyalar dildə mövcudluqlarına görə bəzi problemlər yaradırlar. Belə ki, bəzi sayda onomatopiyalar lüğətlərdə qəbul edilsələr də təbii ki

Açar sözlər: obrazlı sözlər, okkazonalizimlər, diffuz sözlər, immitasiya, immitatif təqlidi sözlər

Görkəmli alman dilçisi Vundt hesab edirdi ki, dil ilk öncə iki istiqamətdə – jest dili (əllərin və mimikanın hərəkəti) və səsli dil (dil və dodaqların hərəkəti) istiqamətlərində inkişaf etmiş, ibtidai insanlar səslərlə hissələri, jestlərlə isə haqqında söhbət açılan əşyaları bildirməyə çalışmışdılar.

Vundt ilkin jestləri üç yerə bölmüşdür:

1. İşarəvi jestlər (məsələn, mövcud olan bu və ya digər şeyə yəni əşyaya barmaqla işarə etmək);
2. Təsviri jestlər (məsələn, dünyanı ifadə etmək üçün əllə edilən dairəvi hərəkət);
3. Simvolik jestlər (məsələn, "sus" işarəsi vermək üçün barmağın dodaqlara söykənilməsi).

Bu nəzəriyyəyə görə, dilin təkamülü prosesində səsli dil tədricən təkmilləşmiş, jestlərin dili isə əvvəlki əhəmiyyətini itirərək, yardımçı rol oynamağa başlamışdır. Şübhəsiz ki, bu fikirlərdə məntiq var. Lakin həmin fikri aşağıdakı kimi ifadə etmək daha doğru olardı; ilkin çağda jestlər əşyaların vizual, səslər isə qeyri – vizual xarakterini açıqlamağa xidmət etmiş və bu zaman daha çox işarəvi informasiya ötürülmüşdür. Aydın məsələdir ki, qeyri – vizual informasiya abstrakt xarakter daşdığı üçün bu dövrdə səslərlə konkret fikirlərin ifadəsindənsə hissələr daha çox ifadə olunmuşdur. Qeyd etmək lazımdır ki, bu sözlər xüsusi leksik- qrammatik kateqoriya kimi ayrıca nitq hissəsi hesab edilirlər.

Et boum ! tout est tombé. Və bum! hər şey düşdü (Hamı yıxıldı!).

Ça a fait boum, et les vitres ont volé en éclats. Bum səsi eşidildi, və pəncərələr partlayışdan uçdular

Laissez votre message après le bip sonore. Bip səşindən sonra mesajınızı buraxın.

Je trouve cette jeune fille un peu gnangnan, mollasson. Mən bu qızı biraz deyinən və mızımıza hesab edirəm. (Çox nazlıdır, dəyməduşərdir və ağlağandır)

Allez, youp là, saute ! Haydı, atlayın! (zıplamaq yerə berk vurmaq!)

On a gagné... youpi ! Biz qazandıq ... Yupi (Ura) !

Un pschitt d'eau gazeuse ajoutée au cocktail. Pshitt qazlı su kokteylə əlavə edildi.

Dilçilikdə onomatopiya obyektiv aləmdə mövcud olan səsləri təqlid etmək yolu ilə düzəlidir. Onomatopiya - səs təqlidi, səs, küy, mahnı, şırıltı, inilti, cıvıltı, tıqqıltı, partlama, gurultu, səs-küy, nəfəs alma, titrəmə, fısıldama, qışqırtı, bağırtı və sairə müxtəlif canlı və cansızları aid səslərin imitasiyasıdır. Buna misal olaraq; "ahh" , "aouh (ve ya ahou)" , "atchoum" , "bang" , "beu" , "bim" , "bing" , "ding" , "bip" , "flic" , "flac" , "bib" flic" , "flac" , "bib" , "blablaba" , "bof" , "bouh" , "boom" , "brrr" , "bzz" , "bba" , "chabada" , "chaft" , "chtong" , "clack" , "clic" , "cocorico" , "couic" , "crac" , "crincrin" və.s kimi təqlidi sözləri sadalamaq olar. Qeyd etmək lazımdır ki, bu sözlər xüsusi leksik- qrammatik kateqoriya kimi ayrıca nitq hissəsi hesab edilirlər. Dilçi alim O.Yespersenin fikrinə görə səsin birbaşa immitasiyası səs təqlidi sözlərin yaranması üçün ən sadə üsuldür [6, səh 393].Q. Marcanda belə fikirləşirki, səs təqlidi sözlərin əmələ gəlməsində immitasiya əsas üsullardan biridir [7.148]. Bu dilçilərdən fərqli olaraq A.İ.Qermanoviç [3] və İ.A.Əmirbəyovun fikirlərinə görə isə səs təqlidini immitasiya ilə qarışdırmaq olmaz [1]. Səsin təqlidi konkret bir dilin fonem tərkibi vasitəsilə təbii səsin təxmini verilməsidir. İmmitasiya isə bundan fərqli olaraq təbiətdəki səslərin daha dəqiq ifadə olunmasıdır.M.Adilov isə dilçilikdə səs təqlidi okkazionalizmləri diffuz sözlər adlandırmışdır [2.səh.80]

İmmitatif təqlid sözlər səsin və ya küyün təxmini fonetik formada əmələ gəlməsi (təbii və süni) şəklində izah edilir , məsələn: xoruzun qışqırtısı üçün "cocorico", zənglərin səsi üçün "ding-dong" kimi sözlərdən istifadə olunur. Onomatopiyaları fərqli dillərdə müqayisə edərkən onların təxmini xüsusiyyətləri meydana çıxır. Çünki immitativ sözlər müəyyən bir dilə uyğun olaraq müxtəlifdirlər və bir-birlərindən fərqlənirlər. Beləliklə, Kristoffer Nyrop tərəfindən (Fransız dilinin tarixi qrammatikası, 1899-1930) qeyd edildiyi kimi, ördəyin səsi fransız dilində coin-coin, danimarka dilində"rap-rap" , alman dilində"gack-gack (və yaquack-quack)" , rumın dilində"mac" , italyan dilində"qua-qua", rus dilində"kriak" , ingilis dilində"quack" ,katalan dilində isə "mech-mech" kimi səslənir.

Dilçilikdə qeyri-lingvistik "immitasiya"məsələntəqlidçi tərəfindən mükəmməl şəkildə bir xoruz banlamasının təkrarlanması və "onomatopiya" anlayışları mövcuddur. Sonuncular, yəni onomatopiyalar hər hansı bir dilin fonoloji sisteminin səslərin, vurğuların, tonların, nitq intonasiyalarının öyrənilməsinə inteqrasiya edir.

Məsələn: ping, plouf, pouf, poum, pschitt, tam-tam, teuf-teuf, tic-tac, tilt, toc-toc, tsoin-tsoin, vroom-vroom, yeah, youpie, zim, zut, zzz... [internet materialı]

Fransız dilində qadın cinsində olan "l'onomatopée" sözü alınma sözdür və tarixi 1585-ci ilə dayanır. Bu söz mənşəcə yunan dilində "onomatopoiia" sözündən, latın bazasında isə "onomatopoeia" adlandırılan sözdəndir. Fransız dilində mənası "création des mots par imitation de sons" deməkdir.Azərbaycan dilində isə səslərin təqlidi ilə sözlərin yaranması anlayışına uyğun gəlir.Onomatopiya həmçinin hind-avropa dillərində formalaşmışdır," onoma" (nom- isim)," poien" (faire,fabriquer, créer- etmək, istehsal etmək, yaratmaq) feillərindən formalaşmışdır [10]. İnsanların nitqində onomatopiyaların mənbəyi fərziyyəsi artıq bizim günümüzdə kifayət qədər unudulmuşdur. F.de Sössür qeyd edirki, bu proses leksik söz yaratma kimi daha sona çatmış hesab etmək olar [4]. Çünki işarə nəzəriyyəsinin hakimiyyəti onomatopiya konsepsiyası ilə radikal şəkildə qarşı- qarşıyadır.Yəni dillərin mənbələrinin onomatopik konsepsiyası ilə qarşı-qarşıyadır. Buradan

belə bir fikir ortaya çıxır ki, artıq bəşər övladı üçün mövcud olan maddi-mənəvi ətraf obyektlərin təqlid edilməsi prosesi bütün mümkünlüyü ilə müxtəlif dillərdə özünün ifadə tərzini tapmışdır.

Fonetik aspektindən fərqli olan müxtəlif dillərdə xoruz səsinin ifadə tərzinə diqqət yetirək. Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi baxmayaraq ki, bütün dünya eyni səsləri eşidir. Onomatopiyanın ifadəsində isə müxtəlif dillərə uyğun olaraq fonetik səslənmə fərqlənir. Onomatopiyanın ifadəsində isə müxtəlif dillərə uyğun olaraq fonetik səslənmə fərqlənir. Məsələn :

Azərbaycan dilində: ququququ	Fransız dilində: cocorico
Alban dilində: kiki ri ki	Yunan dilində: kikiriku
Alman dilində: kikeriki	Yapon dilində: kokekokko
İngilis dilində : cock-a-doodle-do	Latın dilində : coco coco
Esperanto dilində : kokeriko	Türk dilində : ü-ü-rü-ü
İspan dilində : quiquiriqui	Rus dilində : koukarekou
İtalyan dilində : chicchirichi	Rumın dilində : cucurigu

Antik ritorikada (natiqlik sənətində) onomatopiya 13 söz üslubu fiqurlarının əsas tərkib hissəsidir :alleqoriya (l'allégorie),kataxreza (la catachreses), epitet (l'épithète), metafora, məcaz (la métaphore), perifrəz (la périphrase), metateza (la métalepse), metonimiya (la métonymie), mübaliğə, hiperbola (l'hyperbole) və sinekdoxa (la synecdoque). Onomatopiyaların yaratdığı bu tərkibləri obrazlı sözlər kimi də xarakterizə edirlər. Obrazlı sözlər əşyanın xarici forması və hərəkəti haqqında orazlı təsəvvür yaradır. Obrazlı (ekspressiv) sözlərə uyğun yazılmış bir çox əsərlərdə müəlliflərin onomatop adlandırdığı səs təqlidi sözlərdən əlavə "görmə onomatoplardan" da danışirlər. Beləki həmin bu sözlər obrazlı sözlər qrupuna daxil edilə bilər. Obrazlı və səs təqlidi sözlərin tərkibində ümumi elementlərin olması oxşar cəhət kimi götürülür. L.Blumfildin fikrinə görə, həmin bu sözlərin simvolik konnotasiyaları ilə əlaqədə olan başlanğıc və ilkin kök əmələ gətirən morfemlərin sistemi mövcuddur[5.səh 155-156].

Onomatopiyalar nidalar ailəsini təşkil edir.Fransız dilində nida dəyişməz söz olaraq tam bir cümləni formalaşdırır, ya da ayrılıqda özü bir cümlədir.Nidalar danışan şəxsin fikrinin modallılıq baxımından daha tərcümanıdır. Nidaların müxtəlif təsnifat qrupları mövcuddur: Çağırış nidası (ohé); uyğunlaşdırma nidası, təcrübədən keçirmə, və ya aprobasiyadan keçirtmək nidası (bien bien, tant mieux, ouais); uyğunlaşmamaq yəni aprobasiyanın inkarı nidası (tant pis); qəzəb nidası (crénom, merde, chiotte) və sairə.

Dilçilikdə nidalar ayrıca və müstəqil nitq hissəsi kimi fərqlənirlər. Səs təqlidi sözlər isə nidalardan fərqli olaraq ya müstəqil leksik vahid kimi digər söz qruplarından seçilmir yada nidalara aid edilir. Bu fikrə misal olaraq V.Qakın "Беседы о французском языке" əsərini göstərmək olar.Həmin bu əsərdə səs təqlidi sözlər dil faktı kimi tədqiq edilir. Həmçinin ayrıca leksik kateqoriya kimi heç bir bölmədə leksik-semantik xüsusiyyətləri araşdırılmamışdı[8].

Göründüyü kimi müqayisəli aspektdə tədqiqat linqvistlərin son vaxtlar daha tez-tez müraciət etdikləri sahədi. Xüsusilə bir çox dillər üçün universal xarakter daşıyan səs təqlidi sözlərin müqayisəli şəkildə tədqiqi müasir dilçilik üçün böyük maraq kəsb edir. Azərbaycan və fransız, elecə də digər dillərdəki səs təqlidi sözlərin müqayisəsi göstərilir. Səs təqlidi sözlər konkret tədqiqatın məqsədindən asılı olaraq müxtəlif şəkildə təsnif olunmuşdur. Təsnifatın bu cür aparılması səs təqlidi sözlərin leksik-semantik xüsusiyyətlərini aşkara çıxarmaq üçün əlverişli imkan yaradır. Həmçinin bu fikirlərdən başqa məqaləmizdə onomatopiyaların nidalar və obrazlı sözlər kimi işlənməsinə dair mövcud nəzəri fikirləridə təhlil etmişik.

Ədəbiyyat

1. Əmirbəyov İ.A. azərbaycan və Fransız dillərində səs təqlidisözlər.AzEA, Nəsimi ad.Dilçilik Un- ti.- Bakı, 2000.- səh 131.
2. M.İ.Adilov. Azərbaycan dilində təqlidi sözlər. Bakı, BDU, 1979, səh.96
3. А.И. Германович. Меж 84

4. Ф.де.Соссюр “курс общей лингвистики” – в книге : Соссюр Ф.д. Труды по языкознанию, Москва, Прогресс, 1977, с.695.
5. Л.Блумфильд Язык. М., Прогресс, 1968, с.607.
6. O. Lespersen Symbolic value of the vowel i – Jespersen O. LINGUISTICA Copenhagen, 1933, p.297
7. Е.А.Гурджиева Элементарный звуковой символизм (статистическое исследование)
8. В.Г.Гак Беседы о французском слове. М.Международные отношения 1966 с.335
9. <https://www.onomatopoe.net/>
10. <https://fr.wikipedia.org/wiki/Onomatop%C3%A9e>

Sh.Suleymanova

Onomatopies in French and their formation, classification and developmental shades

Summary

The presented article was devoted to vocabulary, as well as vocabulary, one of the most interesting fields in French language. The voice implicit words, which are expressed in different terms, are called onomatopies and imitative words. The roots of the formation of research have already undergone a long evolutionary path to the onomatopia, which is linked to the community of primitive people. The assumption of the source of the onomatopia, which is widely used in human speech, has already been forgotten by the linguist scientist F. The language of the sign system has found ways to express the existence of the living and inanimate objects that exist in and around itself, as well as the voices contained in the tongue. In our article on "Onomatopies in French and their formation, classification and processing", we have presented a classification of onomatopsies based on a variety of researchers and the latest Dictionnaire des onomatopées (Pierre Enckell and Pierre Rézeau 2003) in France. In our article, we have also analyzed the theoretical ideas about the use of onomatopia as nidas and figurative wor. As you can see, offscreen words were widely studied in general and special linguistics. In this article we tried to summarize the similar and distinctive features of various diligent studies. At the same time, more attention is paid to the study of voice alignment in a comparatively typical aspect: in French linguistics there is enough research on the study of onomatopia. French linguists studied this subject from the point of view of general linguistics and a special linguistic aspect. Onomatopia is a demonstration of the language communication potential of people in the language of the first gesture. Occasionally the formation of onomatopsies occurs spontaneously, while others are created accordingly, that is, under improvisation. Most of imitations are contextual and episodic. The linguistic study of onomaths was renewed due to their phonetic meaning. Acceptance of any onomatopia is carried out due to the configuration of the phonetic system (appearance) and its use in the regions. Onomatopias create some problems for their language presence. Of course, even if some of the vocabulary vocabulary is accepted

Keywords: diffuse words, imitations, imitative imitation words.

Звукоподражания по-французски и их формирование, классификация и оттенки развития

Резюме

Представленная статья была посвящена лексике, а также лексике, одной из самых интересных областей французского языка. Голосовые неясные слова, которые выражаются в разных терминах, называются ономотопиями и подражательными словами. Корни формирования исследований уже прошли долгий эволюционный путь к ономотопии, которая связана с сообществом первобытных людей. Предположение об источнике ономотопии, которая широко используется в человеческой речи, уже забыто ученым-лингвистом Ф. Язык системы знаков нашел способы выразить существование живых и неодушевленных предметов, которые существуют внутри и вокруг себя, а также голоса, содержащиеся в языке. В нашей статье «Ономотопии во французском языке и их формирование, классификация и обработка» мы представили классификацию ономотопий, основанную на различных исследователях и новейшем Dictionnaire des onomatopées (Pierre Enckell and Pierre Rézeau 2003) во Франции. В нашей статье мы также проанализировали теоретические идеи об использовании ономотопии как *pidas* и образных слов. Как видите, закадровые слова широко изучались в общей и специальной лингвистике. В этой статье мы постарались обобщить сходные и отличительные черты разных прилежащих исследований. В то же время больше внимания уделяется изучению выравнивания голоса в сравнительно-типичном аспекте: во французской лингвистике достаточно исследований по изучению ономотопии. Французские лингвисты изучили этот предмет с точки зрения общей лингвистики и специального лингвистического аспекта. Ономотопии - это демонстрация языкового коммуникационного потенциала людей на языке первого жеста. Изредка формирование ономотопий происходит спонтанно, а другие создаются соответствующим образом, то есть под импровизацией. Большинство звукоподражаний остаются контекстными и эпизодическими. Лингвистическое исследование ономотофов было возобновлено в связи с их фонетическим значением. Принятие любой ономотопии осуществляется за счет конфигурации фонетической системы (внешнего вида) и ее использования в регионах. Ономотопии создают некоторые проблемы для их языкового присутствия. Конечно, даже если некоторые из словарей звукоподражания принимаются.

Ключевые слова: символические слова, территориальные организации, рассеянные слова, подражания, подражательные имитационные слова

Redaksiyaya daxil olma tarixi: 20.03.2019

Çapa qəbul olunma tarixi: 27.04.2019

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Ülfət İbrahimov tərəfindən çapa tövsiyə olunmuşdur